

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

Редакційна рада

Голова ради — В.М. ЛИТВИН

Члени ради: В.М. ГЕЄЦЬ, Л.В. ГУБЕРСЬКИЙ, І.М. ДЗЮБА,
М.Г. ЖУЛИНСЬКИЙ, С.В. КУЛЬЧИЦЬКИЙ, Ю.А. ЛЕВЕНЕЦЬ,
О.С. ОНИЩЕНКО, Ю.М. ПАХОМОВ, С.І. ПИРОЖКОВ,
М.В. ПОПОВИЧ, В.А. СМОЛІЙ, Ю.С. ШЕМШУЧЕНКО

Редакційна колегія

Голова колегії — В.А. СМОЛІЙ

Члени колегії: Г.В. БОРЯК (заступник голови колегії),
В.Ф. ВЕРСТЮК, С.В. ВІДНЯНСЬКИЙ, В.О. ГОРБИК,
В.М. ДАНИЛЕНКО, М.Ф. ДМИТРІЄНКО, Я.Д. ІСАЄВИЧ,
Г.В. КАСЬЯНОВ, С.В. КУЛЬЧИЦЬКИЙ (заступник голови колегії),
О.Є. ЛИСЕНКО, В.М. ЛИТВИН, Ю.А. ПІНЧУК, О.П. РЕЄНТ,
О.С. РУБЛЬОВ (відповідальний секретар), П.С. СОХАНЬ,
О.П. ТОЛОЧКО, П.П. ТОЛОЧКО, П.Т. ТРОНЬКО, О.А. УДОД

ВИДАВНИЦТВО «НАУКОВА ДУМКА»

ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

7

ТОМ

Мл—О

особливістю брит. моделі розвитку «Н.і.н.» стало адаптування до нових умов положень неортодоксального марксизму й органічного його поєднання з антропологічними, психологічними та демографічними підходами (праці Е.Хобсбоума, Е.Томпсона, Дж. Рюде). Утвердження «Н.і.н.» в 3х. Німеччині відбувалося дещо сповільнено, що пояснювалося надзвичайно сильними позиціями ідеографічної історіографії. Лише в 1960-х рр. слідом за ним. «економічним дивом» у сусп.-ві істотно посилюються позиції неолібералів, котрим були чужі настрої нім. ідеалістичного історизму. Помітний вплив на розвиток «Н.і.н.» в Німеччині справила франц. школа «Анналів», ідеї якої, щоправда, були дещо видозмінені під впливом рудиментів нім. ідеалістичного історизму з його акцентованою увагою до політ. процесів. Під впливом франко-брит. історіографії швидкими темпами розвивається напрям історії повсякдення, представники якого своє гол. завдання вбачають у реанімації нарративного викладу історії та поверненні історії її гол. дійової особи — «маленької людини» з її переживаннями, прагненнями, звичками та світосприйняттям.

Загалом «Н.і.н.» значною мірою зуміла подолати крайні прояви суб'єктивізму та ірраціональності, характерні для ідеографічної школи кінця 1940-х — поч. 1950-х рр. Базуючись на кількісних методах досліджень, змогла проаналізувати масові джерела, що було непосильно для описової історіографії. Антропология повернула в поле зору дослідників людину історичну як цілісний суб'єкт істор. дійства. Разом з тим «Н.і.н.» так і не розв'язала проблему створення заг. теорії історичного процесу. Застосування міждисциплінарного підходу спричинило включення в процес пізнання історичного великої кількості методик гуманітарно-соціальних наук, не запропонувавши при цьому способу синтезу їх результатів, що посилює фрагментацію історії, зумовило появу низки нових істор. дисциплін, які мало або зовсім між собою не пов'язані.

Літ.: Вжозек В. Историография как игра метафор: Судьбы «новой исторической науки». В кн.: Одиссей: Человек в истории. Культурно-антропологическая история сегодня: Сбор-

ник статей. М., 1991; Репина Л.П. «Новая историческая наука» и социальная история. М., 1998; Историческая наука в XX веке: Историография истории нового и новейшего времени стран Европы и Америки. М., 2002.

В.М. Горобець.

НОВА ІСТОРІЯ, Новий час, Модерна епоха — доба європ. і все-світньої історії, якій здебільшого відводять часовий проміжок від серед. 15 до кінця 19 — поч. 20 ст., хоч побутує чимало ін. візій та концепцій щодо її хронологічної локалізації, структури та змістовного наповнення. Походження Н.і. як темпоральної конструкції пов'язують із поширенням поняття «modernus» (від лат. modo — недавно) у 15—16 ст., себто сучасності. Її появу спричинив психологічний, культ. та інтелектуальний зсув у свідомості італ. гуманістів щодо ставлення до античності, яка первісно розглядалася як існуюча культурно-істор. традиція, проте згодом стала вважатися «померлою», тобто такою, що залишилася в минувшині. Приміром, уже Ф.Петрарка в серед. 14 ст. поділяв минуле на *storia antiqua* та *storia nova* (історію давню й історію нову), а між ними розміщував «темні віки». Власне, думки щодо розрізнення минувшини як давньої/старої та нової побутували задовго до часів *Відродження*. Ще на поч. 6 ст. візант. історик Зосима написав твір «Нова історія» в 6-ти книгах, зокрема, він вважав, що ця доба охоплює період від рим. імп. Гая Юлія Цезаря Октавіана Августа до захоплення Риму вестготським королем Аларіхом 410. Згодом християн. історики 10—12 ст. позначали поточний час як «новий», щоб відділити його від античності. Проте трьохчастинний поділ історії, в якому ідея сучасності представлена як протиставлення до античності, зокрема як «епоха відродження давнини» — славетного повороту «До витоків» (лат. *Ad fontes*), виник у культ. полі Ренесансу. Рефлексивні зрушення в істор. свідомості європ. мислителів 17 ст. істотно змінили темпоральні уявлення. Відтак сучасність сприймалася як щось кардинально нове (лат. *novum*) щодо класичної давнини. Більше того, упродовж 17 ст. засадна ренесансна ідея про домінацію античності над

сучасністю поступилася думці про пріоритет «нового» над «старим» (Ф.Бекон, Т.Гоббс, Н.Мальбранш, літ. дискусії про «давніх» та «нових» у Франції тощо). Наслідком таких інтелектуальних настроїв стала відома концептуалізація минувшини, представлена в книзі Х.Келлера «Загальна історія в трьох частинах» (1685—98) з поділом історії на давню, середню й нову. Втім, думки про нижню чи висхідну точку «сучасності», або Н.і., вирізнялися незвичайним розмаїттям, оскільки спиралися на політ., етнополіт., геополіт., соціальні, реліг., культ. та ін. складові: падіння *Константинополя* 1453 (Х.Келлер), Піренейський мир між Іспанією і Францією 1659 та повернення 1660 на англ. престол династії Стюартів — Карла II (Г.Болінброк), асоціативне співвіднесення з поточним для сучасника століттям (Ж. д'Аламбер) тощо. Зазвичай відлік Н.і. пов'язували з відповідними знаковими подіями в контексті тієї чи ін. нац. історії: об'єднання королівств Арагон і Кастилія в єдину д-ву — Іспанію (1479), завершення війни Троянд та початок правління династії Тюдорів — Генріха VII в Англії (1485), відкриття Америки Х.Колумбом (1492), початок *Реформації* (1517) та ін. У 18 ст. уявлення про сучасність міцно пов'язуються із фронтальним поняттям тогочасної європ. думки — просвітництвом (*Вольтер*, *Й.-Г.Гердер*, *І.Кант*, *Ш.Монтескьє* та ін.). Поширення *філософії* історії в 2-й пол. 18 ст. не тільки нав'язало системність в осмисленні минувшини, сучасності та майбуття, а й закріпило трьохчастинний поділ історії, зокрема концепт «Новий час». *Французька революція кінця 18 століття* істотно трансформувала саме поняття «сучасність», яке відтоді виводилося з революц. перспективи. Відтак революція часто-густо розглядалася як початок Н.і. — модерної доби (Ж.Кондорсе, Ж. де Местр та ін.), у призмі якої сприймалася минувшина. Зрештою, наприкінці 18 — у 1-й пол. 19 ст. європ. інтелектуали сприймали сучасність як змагання «нового» й «старого» (Ф.Гізо, А. де Токвіль та ін.). Проте в 1-й пол. 19 ст. діапазон інтелектуальних уявлень про початковий період Н.і. був вельми строкатим: від часів Відродження до епохи Франц. ре-

волюції кінця 18 ст. Цілісні концепції Н.і. постали лише в 2-й пол. 19 ст., позаяк ця доба ототожнюється не стільки з певними періодами минувшини, скільки з політ. і соціальним ладом, екон. системою, к-рою, становищем і правами особистості, світоглядними орієнтирами та ін. характеристиками сусп. буття. Отож із Новим часом пов'язують формування *націй*, виникнення нац. д-в, капіталіст. госп-ва, колоніалізму, перетворення середньовічного підданого на громадянина, а також поширення сциєнтизму як неодмінної складової наук. мислення.

У 2-й пол. 19 — на поч. 20 ст. концептуалізація Нового часу нав'язується до пошуку певного змісту переходу від *середньовіччя* до модерної доби. У рад. історіографії 1920-х рр. початок Н.і. пов'язувався з розвитком капіталіст. укладу в Зх. Європі та першими бурж. революціями в Голландії в 2-й пол. 16 — на поч. 17 ст. й Англії в серед. 17 ст. Від кінця 1930-х рр. офіційно визнаною межею відліку Н.і. в рад. історіописанні стала Англ. бурж. революція серед. 17 ст., а весь Новий час жорстко був поділений на два періоди: 1) від Англ. революції серед. 17 ст. до революції комунарів 1871; 2) від *Паризької комуни 1871 до Російської революції 1917—1918*. Натомість у зх. істор. думці найпоширенішими є візії, в яких Н.і. розпочинається від Ренесансу та Реформації. Зокрема, виокремлюється ранньомодерний час (англ. Early modern period) до пром. революції поч. 19 ст., яка докорінно змінила соціальну структуру, к-ру й світосприйняття, та, власне, Н.і. до кінця 19 чи навіть поч. 20 ст., напр., до *Першої світової війни* (Е.Гобсбаум і його теза про «довге 19 століття», 1789—1918).

Структура Н.і. досить складна й суперечлива в різних візіях, особливо з перспективи того чи ін. нац. історіописання відповідно до масштабу, обсягу та способу представлення, позаяк така концептуалізація спирається на багатоманітну диференціацію періодів чи епох 15—19 ст.

Відродження або Ренесанс як окремий період європ. минувшини виділив Ж.Мішле в 17-томній «Історії Франції» (1833—67), у якій обстоював думку, що в 15—16 ст. стався великий світо-

глядний переворот — «відкриття Людини» та «відкриття Світу». Світська спрямованість, гуманістичне світосприйняття, культ. переосмислення спадщини класичної давнини розглядаються як своєрідні атрибути Відродження, яке виникло й найяскравіше проявилось в Італії ще на межі 13—14 ст. (Проторенесанс). Із Ренесансом до соціальних і культ. практик 15—16 ст. увійшла віра в безмежні можливості людини, її волю та розум, повсюдне заперечення схоластики й аскетизму, ідеали гармонійної, розкутої та креативної особистості, краси й гармонії дійсності, звернення до людини як до вищого сенсу буття, світовідчуття цілісності та виразної закономірності Всесвіту. За доби Ренесансу ширяться ідеї неоплатонізму і пантеїзму, втілюються знакові наук. й культ. досягнення: геліоцентрична система в астрономії (М.Коперник), засади сучасної анатомії (А.Везалій), книгодрукування (Й.Гутенберг), розширюються геогр. межі відомого світу (В. да Гама, Х.Колумб, Ф.Магеллан та ін.), починається колонізація нових земель у Північній і Південній Америці, Африці й Азії.

Помітне місце в концептуалізації Н.і. посідає доба *Великих географічних відкриттів* від серед. 15 до серед. 17 ст., яка впровадила назву «Новий світ» щодо Південної та Північної Америки. Втім, іноді цю епоху продовжують до кінця 18 — поч. 19 ст., коли були встановлені просторові обриси Австралії. За висловом рос. історика М.Карєєва, з 1492 розпочинається «океанічний період» всесвітньої історії, який і складає зміст Нового часу, на відміну від античності («середземноморський») та середньовіччя («морський»).

Своєрідним рубежем європ. історії вважають період Реформації, який досить часто розглядають не стільки в хронологічному сенсі, скільки в розумінні переломної, критичної межі духовного й реліг. буття, що породила *протестантизм* (англіканство, баптизм, *кальвінізм*, *лютеранство*, цвингліанство та ін.). Реакцією на протестантські рухи стала *Контрреформація* Рим. катол. церкви протягом 40-х рр. 16 — 1-ї пол. 17 ст., яка призвела до

реліг. чи громадян. війн 2-ї пол. 16 ст. і «увінчалася» Тридцятилітньою війною 1618—48 низки європ. д-в. Водночас розгортаються госп. й торг. перетворення, зокрема славнозвісна «революція цін» 16 ст., та з'являються перші *мануфактури* 2-ї пол. 16 ст.

Більше того, реформаційний проект породив формування нових світоглядних засад, системи цінностей і мотивацій, які «освятити» складання капіталіст. відносин (візія «протестантської етики» М.Вебера). Передусім істотно трансформувалася соціальна структура європ. д-в, в яких на істор. сцену виходить т. зв. третій стан (франц. Tiers état). Поширилися політ. перетворення, розпочався перехід від *абсолютизму* до різноманітних варіацій конституціоналізму, зокрема парламентського правління, при чому, в Англії наприкінці 17 ст. істотно змінилася госп. структура, в якій промисли, ремесла та цехи витіснило мануфактурне вир-во. Помітних метаморфоз зазнала міжнар. торгівля, зокрема, особливу роль відіграли купецькі компанії — знаменита брит. Ост-Індська компанія в Індії та Пд.-Сх. Азії, голл. Вест-Індська в Зх. Африці, Північній та Південній Америці й ін., які стали своєрідним прологом до постання великих колоніальних держав.

Важливу роль у концептуалізації Нового часу відіграє історія міжнар. відносин, зокрема, наприкінці 17 — на поч. 18 ст. Європа вступає в новий період зовнішньополіт. взаємин. У цей час середньовічна епоха «універсального порядку» в Європі, спертго на сплав Священної Рим. імперії з Римо-католич. церквою, поступається добі т. зв. континентального балансу сил великих д-в: Англії, Іспанії, Франції, Росії, Австрії, Пруссії й Туреччини. Порушення рівноваги між цими країнами у 18 ст. спричинило війни, зокрема за Іспанський (1701—14) і Австрійський спадок (1740—48), *Семилітню війну 1756—1763* та ін. Ця візія була достатньо популярною навіть після доби наполеонівських війн, хоч до неї включали вже 6 чи 5 «великих держав» (після занепаду Іспанії та Туреччини). Напр., швейцарський істо-

рик Я. Буркгардт уважав, що гол. творінням Н.і. є модерна форма істор. життя — т. зв. велика д-ва, яка репрезентує найвизначніші народи.

Та кардинальні зміни Модерного часу пов'язують із добою індустріального перевороту чи пром. революції (англ. Industrial Revolution), яка розпочалася в серед. 18 ст. Цей термін з'явився протягом 1820-х рр. як специфічне співвідношення масштабу екон. трансформацій із політ. метаморфозами Франц. революції кінця 18 ст., які (трансформації) перетворили екон. лад Англії, а потім й ін. країн, із аграрного на індустріальний. Вважають, що пром. революція спричинила величезні перетворення в економіці та соціальній структурі західноєвроп. країн: вивільнення *селянства* для роботи на *фабриках*, з-дах і копальнях, повсюдне використання парової енергії, котра замінила силу м'язів, вітру та води, масове поширення готових споживчих товарів, прискорену *урбанізацію*, механізацію вир-ва, інтенсивне буд-во нових засобів і шляхів сполучень (каналів, залізниць), а знання й технології, набуті в цьому процесі, стали експортуватися до ін. країн. Із завершенням пром. революції в серед. 19 ст. Англія стала «світовою робітнею» й перетворилася на найбагатшу та наймогутнішу д-ву на земній кулі.

Переломною межею в концептуалізації та репрезентації Н.і. традиційно вважають добу Франц. революції кінця 18 ст. Зазвичай Франц. революцію кінця 18 ст. розглядають як першу революцію Нового часу, позаяк вона привела до зміни сусп. ладу й породила нові концепції розвитку сусп.-ва. З добою революц. Франції пов'язують виникнення модерних візій *націоналізму* в Європі. Водночас наполеонівські чи європейські війни 1792—1815, породжені Франц. революцією кінця 18 ст., спричинили як поширення революц. ідей, так і націоналізму. Соціокульт. зрушення за часів Франц. революції кінця 18 ст. стали могутнім ферментом для формування й становлення соціалістичних, анархістських, консервативних теорій, передусім марксизму, ба навіть базовою моделлю для подальших революцій Н.і.

Брит. історик Е.Гобсбаум метафорично назвав обидві революції — промислову й політичну — «подвійним кратером великого діючого вулкану» і, заразом, означив період 1789—1848 як «вік революцій». У широкому сенсі *революції 1848—1849 років в Європі* часто тлумачать як своєрідні відповіді на виклики, кинуті пром. й політ. трансформаціями кінця 18 — поч. 19 ст., позаяк вони виражали конфлікт природного права громадян із божественним правом монархів, обстоювали претензії «середнього класу» на представництво в держ. владі, протест соціальних низів супроти зубожіння, пробуджували свідомість нац. меншин у Центральній та Східній Європі (відома теза про 1848 як «весну народів»).

Наступницею доби революцій у Н.і. вважають 2-гу пол. 19 — поч. 20 ст. Ця епоха асоціюється з нечуваним індустріальним поступом («Великий бум»), політ., соціальною, екон. модернізацією низки країн (власне, постає сама ідея модернізації, з якої походять численні теорії, моделі та візії), пром. об'єднаннями (трести, картелі, монополії), масовою еміграцією, котра обраховувалася десятками мільйонів осіб, імперіалізмом, колоніалізмом і суцільним змаганням за сировинні джерела й ринки збуту, що спричинилися до постановки великих колоніальних імперій — Британської, Французької, Бельгійської та ін. У межах модернізаційних проєктів 2-ї пол. 19 ст. проводяться великі соціальні перетворення: *селянська реформа 1861 в Російській імперії*, скасування рабства у США як вислід громадян. війни 1861—65 та ін. Водночас розгортається інтернаціоналізація к-ри, зокрема, народжується культ. течія модернізму як наслідок буття *індустріального суспільства*, ширяться соціалізація повсякденного життя й етичні настанови в дусі прагматичного індивідуалізму, з'являються масові профспілкові й політ. рухи (соціалістичний та ін.). Поважні зміни відбуваються на міжнар. сцені, де консолідується нац. д-ви, передусім об'єднані Італія (1861—70) й Німеччина (1871). Значної поти досягають на межі 19—20 ст. США та Німеччина, які претендують на

екон. і політ. перерозподіл сфер впливу у тогочасному світі, зокрема на перегляд колоніальних володінь та ринків.

Урешті-решт, у межах концептуалізації Н.і. поступово визріває ідея Новітнього часу, спершу як сучасного періоду Модерної доби, а згодом — як самостійної істор. епохи. Напр., нім. історик Л. фон Ранке вважав початком цієї доби Американську 1775—83 та Французьку 1789 революції, зокрема, тримався цієї конструкції у своїх лекційних викладах з історії «новітнього часу». Нім. історик Ф.Шнабель відводив «новітньому часові» період від 1789 до 1919. Рос. історик М.Кареев уважав верхньою межею Н.і. та початком «новітньої історії» 1859, коли були вичерпані різноманітні наслідки реакції на революцію 1848 в 3х. Європі. Втім, упродовж 20 ст., особливо після 1945, відбувається хронологічний зсув у розмежуванні Нового й Новітнього часу, в напрямі «осучаснення» останнього, тобто розширення Н.і. до початку I світ. війни.

Градації Нового часу проводилися і в контексті інтелектуальної й культ. історії: 15 ст. — вік *гуманізму*, 16 ст. — Реформації, 17 ст. — картезіанства, 18 ст. — філософське чи просвітницьке століття, вік Розуму, 19 ст. — вік поступу та націй, століття історії тощо.

Упродовж 19 — на поч. 20 ст. концептуалізація Н.і. тривалий час перебувала на маргінесі укр. історіописання з огляду на його виокремлення з інонац. культ. поля, легітимізаційну спрямованість (проєкт винайдення «України», формування нац. гранд-нарративу — «Історія України-Руси» М.Грушевського), розбудову дисциплінарної структури й інституціональної мережі. Втім, від серед. 19 ст. поняття «Нова історія» побутує в текстах деяких укр. істориків, зокрема В.Антоновича, М.Грушевського, М.Драгоманова, М.Кордуби, С.Томашівського та ін. Щоправда, вживання концептів Н.і., Новий час або їхніх похідних варіацій споглядаємо, переважно, в європ. контекстах. Приміром, В.Антонович виокремлював кілька найважливіших культ. досягнень та віх Н.і., які спричинилися до зміни становища європ. народів та між-

держ. взаємин: винайдення компаса, пороху, книгодрукування, здобуття турками Константинополя, відкриття Америки й мор. шляху до Індії. Окрім того, протягом 19 — поч. 20 ст. поняття «Нова історія» систематично вживалося в лекційних курсах із заг. історії П.Ардашева, М.Луїна, І.Луцицького, М.Н.Петрова, О.Рославського-Петровського, В.Циха, Є.Щепкіна та кількох ін. істориків в ун-тах Києва, Харкова, Одеси, а також у Ніжинському історико-філологічному інституті князя Безбородька й ін. навч. закладах.

У добу української революції 1917—1921 концепт Н.і. щодо нац. минувшини здебільшого вживають для позначення сутності й істор. значення тогочасних перетворень у контексті протиставлення до попередніх періодів укр. історії, переважно 19 ст., як «старої». У міжвоєнний час термін «Нова історія» побутує на теренах укр. еміграційної історіографії, проте без усталеного функціонального призначення й змістовного наповнення щодо, власне, історії України. У Рад. Україні від 1930-х рр. відбувається жорстка уніфікація стосовно застосування поняття «Нова історія» відповідно до панівних ідеологічних канонів — теорії суспільно-екон. формацій. В укр. зарубіжній історіографії зацікавлення концептуальними проблемами Н.і. шириться після 1945. Зокрема, у дискусії 1948 між Б.Крупницьким та В.Петровим щодо теорії доби розгорнулася полеміка про способи переходу від однієї епохи до іншої, у т. ч. від середньовіччя до Нового часу. Зрештою, постають спроби скординувати загальноєвроп. періодизацію історії з концептуалізацією укр. минувшини. Приміром, І.Лисяк-Рудницький у доповіді «Проблеми термінології та періодизації в українській історії», прочитаній під час роботи круглого столу 31 травня 1978 в Лондоні (провінція Онтаріо, Канада), запропонував вживати щодо укр. історії відомий трьохчастинний поділ: антична, середньовічна та нова історія. Зокрема, він уважав, що ранньомодерний час розпочався в укр. історії від Люблінської унії 1569 та тривав до кінця 17 ст. Водночас І.Лисяк-Рудницький обстоював

думку, що «українське 19 століття» тривало від 1780—90-х рр. до 1914, яка перегукується з візіями ряду європ. істориків.

В укр. рад. історіописанні 1960-х — поч. 1970-х рр. лише деякі історики порушували питання про співвідношення істор. епох світ. і європ. масштабу щодо укр. минулого. Напр., відома стаття О.Компан «Український Ренесанс» (1967).

У сучасній укр. історіографії проблеми концептуалізації Нового часу пов'язані із взаємодією і змаганням двох парадигматичних підходів: подолання традицій усталеного рад. канону та завоювання й адаптація новітніх зх. візій до конструкції укр. історії і включення її до загальноєвроп. перспективи. Зокрема, гострим і актуальним залишається питання про засади й критерії виокремлення Н.і. України, передусім ранньомодерних часів, щодо яких побутують різні підходи: держ. трансформації (Люблінська унія 1569, скасування Гетьманщини 1764), конфесійні практики (Берестейська церковна унія 1596, поновлення правосл. ієрархії 1620), революц. метаморфози (національна революція 1648—1676), культ. здобутки (доба мазепинського бароко), соціальний лад (оформлення кріпосного права на Лівобережжі й Слобожанщині 1783) тощо. Концептуалізація Н.і. України охоплює й низку ін. ключових проблем, які активно розробляються сучасними істориками: внутр. структура Модерного часу, його зміст, діахронія та синхронія, себто логіка розгортання окремих періодів, просторово-регіональна конфігурація, адекватність й інструментальний потенціал понятійного апарату, способи, обсяг і стратегії репрезентації тощо.

Літ.: Кареев Н.И. История Западной Европы в Новое время, т. 1—7, кн. 1—9. СПб.—Пг., 1892—1917; Його ж. Общий ход всемирной истории: Очерки главнейших исторических эпох. СПб., 1903; Петров М.Н. Лекции по всемирной истории, т. 3: История новых веков. Реформационная эпоха. СПб., 1904; Кареев Н.И. Новейшее время от 1859 до 1914. Пг., 1923; Бузескул В. Всеобщая история и ее представители в России в XIX и начале XX века, ч. 1—2. Л., 1929—31; Класики історичної науки. [X.] 1929; Шиллер И.Х.Ф. В чем состоит изучение мировой истории и какова цель этого изучения. В кн.: Шиллер И.Х.Ф. Исторические работы, т. 7. М.—Л., 1937;

Крупницький Б. Теорії доби і сучасність. «Орлик» (Берхтесгаден), 1947, № 8; Бер В. [Петров В.П.] Проблема епохи. Там само, 1947, № 10; Крупницький Б. Основні проблеми історії України [на правах рукопису]. Мюнхен, 1955; Лавровський В.М., Барг М.А. Английская буржуазная революция. М., 1958; Крупницький Б. Історіознавчі проблеми історії України: Збірник статей [на правах рукопису]. Мюнхен, 1959; Pritsak O., Reshetar J. The Ukraine and the Dialectic of Nation-Building. «Slavic Review», 1963, vol. 22, no. 2; Компан О.С. Порівняльно-історичний метод і всевітньо-історичний аспект дослідження пізнього феодалізму. «УІЖ», 1966, № 1; Ї ж. Український Ренесанс: Роздуми історика над проблемами мистецтвознавства. «ЛУ», 1967, № 82, 17 жовтня; Гердер И.-Г. Идеи к философии истории человечества. М., 1977; Баткин Л.М. Итальянские гуманисты: Стиль жизни и стиль мышления. М., 1978; Rethinking Ukrainian History. Edmonton, 1981; Дорошенко Д. Що таке історія Східної Європи? (до питання про розмежування української і російської історії). «Український історик», 1982, № 1/2; 1982/1983, № 3/4, 1; 1983, № 2/4; Вебер М. Протестантская этика и дух капитализма. В кн.: Вебер М. Избранные произведения. М., 1990; Февр Л. Как Жюль Мишле открыл Возрождение. В кн.: Февр Л. Бои за историю. М., 1991; Бродель Ф. Динамика капитализма. Смоленск, 1993; Лисяк-Рудницький І. Історичні есе, т. 1—2. К., 1994; Бродель Ф. Матеріальна цивілізація, економіка і капіталізм, XV—XVIII ст., т. 1—3. К., 1995—98; Хобсбаум Э. Век империи: 1875—1914. Ростов-на-Дону, 1999; Його ж. Век капитала: 1848—1875. Ростов-на-Дону, 1999; Його ж. Век революции: Европа 1789—1848. Ростов-на-Дону, 1999; Потулицький В.А. Україна і всевітня історія: Історіософія світової та української історії XVII—XX ст. К., 2002; Савельева И.М., Полетаев А.В. Знание о прошлом: Теория и история, т. 1—2. СПб., 2003—06; Бурхардт Я. Размышления о всемирной истории. М., 2004; Манькин А.С. Новая и Новейшая история стран Западной Европы и Америки. М., 2004; Горизонтов Л.Е. Славянские народы и империи в долгом XIX веке: Размышления о векторах исследований. В кн.: Всероссийское совещание славистов. М., 2005; Стельмах С. Історична наука в Україні епохи класичного історизму (XIX — початок XX століття). К., 2005; Кенигсбергер Г.Г. Европа раннего Нового времени: 1500—1789. М., 2006; Козеллек Р. Часові пласти. Дослідження з теорії історії. К., 2006.

О.В. Ясь.

НОВА КАХОВКА — місто обласного підпорядкування Херсонської області. Н.К., у свою чергу, підпорядковуються місто Таврійськ, смт Дніпріяни та ще 8 населених пунктів.